

Handlingsplan for landbruk 2016-2020

BERGEN
KOMMUNE

Innhold

1. Innledning	5
2. Nasjonale føringer og gjeldende regler for arealforvaltning	7
3 Kort oversikt over regionale planer	9
3.1 Tiltak etter Strategisk næringsplan for Bergensregionen.....	9
3.2 Hordaland fylkeskommune: Handlingsplan for næringsutvikling	9
3.3 Hordaland fylkeskommune: Landbruksmelding 2014-17.....	9
3.4 Fylkesmannen i Hordaland: Regionalt bygdeutviklingsprogram 2013-17.....	9
3.5 Unneland grendelag: Visjon Unneland	9
4. Arealforvaltning	11
4.1 Landbruk og areal i byen	11
4.2 Tiltak	13
5.Landbruk som næring i byen	15
5.1 Bynært landbruk	15
5.2 Tilleggsnæring til landbruket	16
5.3 Urbant landbruk	18
5.4 Landbruk i byen som en del av løsningen på klimautfordringer	19
6. Sammendrag.....	23
Litteraturliste	24
Vedlegg.....	25

Tradisjonelle norske
husdyr og to lamaer på
Bontveit i Fana.

1. Innledning

Bergen er Norges nest største befolkningskonsentrasjon. Det er en urban kommune der selve Bergen sentrum utgjør en viktig premiss for alt som skjer – det være seg næringsutvikling eller arealbruk. Det er 275.000 innbyggere i Bergen kommune. Disse trenger areal for å bo og leve. De trenger også mat, og areal til matproduksjon er således viktig.

Samtidig er Bergen etter målestokken i Hordaland, en stor landbrukskommune. 115 produsenter søker om produksjonstilskudd, og 15000 da er i drift som aktivt jordbruk. Tar en med skogbruket i tillegg, blir areal i drift mangedoblet. Landbruk er en biologisk næring, og er helt avhengig av areal i vid forstand for å kunne fortsette sitt virke.

Endringer i klimaet er et faktum. Det er bred enighet om at menneskelig aktivitet er med på å påvirke oppvarmingen av kloden og dermed utviklingen av vær og klima. Vi ser rundt oss at været blir villere, våtere og varmere. Disse endringene krever at vi som innbyggere må endre atferd. Vi må planlegge samfunnet slik at vi får størst mulig buffer – evne til å ta opp i oss og leve med endringene. I denne tilpassingen spiller måten vi bruker arealene på en viktig rolle. Jo mer areal som blir lagt under asfalt eller nytt til urbanisering, jo mindre evne får naturen til å dempe virkningene av nedbør, vind og vann og til å binde CO₂. Med andre ord – klimaendringene krever av oss at vi må tenke gjennom hvordan vi skal husholdere med arealene for å oppnå best mulig beskyttelse

mot virkningene for samfunnet vårt av endringene i klima.

Jordbruk er den fjerde største kilden til utslipp av klimagasser i Norge. Selv om landbruket i Bergen står for en liten del av de samlede klimagassutslippene i kommunen, må alle sektorer ta sin del av forventede kutt. Utslipp fra sektoren fordeler seg blant annet på direkte metangassutslipp fra husdyr, utslipp av lystgass fra kunstgjødsel og indirekte klimagassutslipp fra produksjon og import av kraftfôr, samt transport.

Topografi og klima på Vestlandet er slik at det egner seg best til grasproduksjon og beitedyr. Landbruksnæringen gir oss kortreist, lokalprodusert mat samtidig som vi får et åpne og vakkert kulturlandskap. Å bevare beitelandskap og jordbruksarealer er dessuten viktig for å håndtere konsekvensene av klimaendringene. Samtidig er særlig produksjon av storfe i det tradisjonelle, norske landbruket en vesentlig kilde til klimagassutslipp. Dette er et åpenbart dilemma for en bærekraftig landbruksforvaltning.

Norsk rødt fe.

Landbruket er i stor grad styrt av statlige regelverk og føringer, og kommunens handlingsrom er begrenset. Lokale myndigheter kan likevel bidra med informasjon, tilrettelegging og rådgiving, og bidra til øket kunnskap om bærekraftig landbruk og klimatilpasninger. Statsbudsjettet for 2017 inkluderer en større satsing på klimarådgiving til landbrukssektoren, som også bør komme landbruket i Bergen til gode.

Bergen kommune vil arbeide for en kunnskapsbasert landbrukspolitikk basert på uavhengig forskning. Mye godt arbeid foregår blant annet i FNs miljøprogram UNEP, som især peker på dilemmaet knyttet til at vi er avhengige av redusert produksjon og konsum av kjøtt for å nå klimamålene, samtidig som husdyrhold gir økonomisk vekst og trygghet for mange mennesker i utviklingsland. På samme måte som vi i Norge ikke kan betale oss ut av våre forpliktelser for reduksjon i utslipp av klimagasser, kan vi ikke betale oss ut av behovet for redusert kjøttproduksjon ved å forvente at alle kuttene utelukkende skal tas i utlandet.

Et rikt land som Norge har alle forutsetningene som skal til for å bidra til en bærekraftig omlegging av landbruket. Forskning på klimagassutslipp fra jordbruk tegner et bilde av en svært sammensatt problemstilling. Om det er kortreist mat, økologisk produksjon eller import som gir de laveste klimagassutslippene avhenger av en rekke faktorer og varierer i stor grad mellom ulike produkter, produksjonsmetoder og land. Det vi vet med stor grad av sikkerhet, er at kjøttproduksjon er et vesentlig bidrag til utslipp av klimagasser, mens utslippene fra melkeproduksjon er vesentlig lavere. Det er således en målsetning for Bergen kommune å bidra til en omlegging fra produksjon av kjøtt til produksjon av melk der kommunen har muligheten til dette. En viktig forutsetning for dette er planene om å

bygge et nytt meieri i Bergen. Mye produksjon av storfekjøtt i Bergen kombineres med produksjon av melk og sau, noe den lokale landbrukspolitikken må ta høyde for.

Bystyret har vedtatt at byrådet skal jobbe for redusert kjøttforbruk som en del av Grønn strategi – Klima- og energihandlingsplan for Bergen. Det vil være førende for den videre utviklingen av landbrukspolitikken.

Areal er også en kilde til innovasjon. Sammen med den kunnskap og de ferdigheter som befolkningen har, kan areal gi grunnlag for nye næringer, videreutvikling av tradisjonelle næringer og nye måter som by- og landbefolkningen innen for Bergen kommune sine grenser, kan eksistere sammen på.

Det er landbruksplanen sin intensjon og målsetting å trekke opp rammene for hvordan Bergen kommune bør husholdere med areal til beste for både byen, landbruksnæringa, klima og næringsutvikling. Målsettingen er å lage en strategi med tilhørende tiltak som gjør det mulig for oss som forvalter arealene i dag, å ta tilstrekkelig hensyn til at også de generasjonene som kommer etter oss skal ha plass nok til sine aktiviteter.

Landbruksplanen vil bli delt i tre hovedavsnitt: Arealforvaltning, næringsutvikling og klima. En tiltaksdel i slutten av hvert tema oppsummerer hvordan kommunen vil opptre i enkeltsakene for å nå de målene som er satt.

Planen tar ikke opp temaet skog og utmark. Dette vil bli håndtert i egen skogbruksplan.

2. Nasjonale føringer og gjeldende regler for arealforvaltning

Stortingsmeldingen om landbruks- og matpolitikken (St.meld. 9 (2011 – 2012)) trekker blant annet opp mål for forvaltningen av jordbruksarealene.

Det er gjeldende nasjonal politikk at dyrka og dyrkbar jord i minst mulig grad skal tas til formål som ikke er forenlig med at arealene også i framtida skal kunne nyttes til matproduksjon.

I meldingen om landbrukspolitikken er det og satt et mål om at produksjonen av mat skal økes i takt med økningen i befolkningen, slik at landets evne til å forsyne egen befolkning med mat, ikke blir redusert.

De reglene/lovene som i størst grad påvirker hvordan vi bruker arealene er:

- **Plan- og bygningsloven.** Denne loven styrer blant annet kommuneplanen, hoveddokumentet for arealdisponering i kommunene. Planen er juridisk bindende og blir til etter en omfattende prosess der både innbyggere, forvaltning, politikere og overordnet myndighet er involvert. Arealplanen med forskrift er det viktigste verktøyet kommunen har for å forvalte arealene. Plan- og bygningsloven styrer og praksis for dispensasjon fra gjeldende plan (§19-2).
- **Jordloven.** Denne loven regulerer hvordan landbruksarealene – dyrka jord og dyrkbar jord – skal tas vare på. §12 i loven sier noe om fradeling – det vil si om en del av en landbrukseiendom kan skilles ut og få eget bruksnummer. Lovens § 9 legger premisser for hvordan dyrka og dyrkbar jord kan tas til andre formål enn landbruk, mens § 8 sier

noe om hvilke krav som gjelder for hvordan landbruksareal skal brukes og stelles av dem som eier arealet. Kommunen praktiserer disse reglene, og f.eks. praksis for å ta i bruk jordbruksareal til andre formål, kan være avgjørende for arealforvaltningen.

- **Skogbruksloven.** Regulerer hvordan skogarealene skal forvaltes, bl.a. fornying og stell, kravet til å kartlegge skogen og utarbeide skogbruksplan, veibygging i skog og hogst.
- **Naturmangfoldloven.** Gir retningslinjer for hvordan kommunen må ta hensyn til naturens mangfold når arealbruken blir planlagt.
- **Lov om kulturminner.** Skal hindre ukontrollerte inngrep i automatisk fredete kulturminner. Landbruket har mange slike kulturminner, og landbruket sin aktivitet kan avdekke flere, hittil ukjente.

3. Kort oversikt over regionale planer

Før planen gir en nærmere omtale av landbruk i Bergen kommune, blir det her tatt inn en oversikt over andre aktører som også har utarbeidet planer som berører landbruket. Mange av tiltakene er sammenfallende med de tiltakene som Bergen kommune foreslår nedenfor.

Det kan derfor være hensiktsmessig i denne planen å gi en oversikt over de viktigste aktørene og de tiltakene det gjelder. Det blir viktig for Bergen kommune å samarbeide med disse aktørene.

3.1 Tiltak etter Strategisk næringsplan for Bergensregionen

- Bygge regionalt omdømme for Bergensregionen (næring, bo-miljø, grønne barnehager, fritidsaktiviteter og kultur)
- Utdanning (tilpasset behov som regionen har)
- «Science City Bergen» - utdanning og forskning knyttet til grønn energi, bioenergi
- Samordning og satsing på entreprenørskap og etablererveiledning
- Nasjonalt kompetansesenter for lokalmat

3.2 Hordaland fylkeskommune: Handlingsplan for næringsutvikling

- Mer entreprenørskap og innovasjon, herunder kurs for etablerere og nyetablerte
- Relevant kompetanse, herunder utdanning, samarbeid med næringslivet og rekruttering
- Velfungerende Bergensregion – areal- og transportplan

Handlingsprogrammet har et eget avsnitt om landbruk, der flere tiltak faller sammen med forslag i landbruksplanen.

- Følge opp regional matstrategi med tiltak for økt matproduksjon, særlig i relasjon til kultursektoren, marin sektor og opplevingsbasert reiseliv
- Stimulere til økt produksjon av melk og kjøtt i Hordaland, samt utvikling av verdikjeden for frukt

- Tiltak som øker bærekraftig avvirkning og uttak av biomasse fra skog, økt bearbeiding og bruk av trevirke

3.3 Hordaland fylkeskommune: Landbruksmelding 2014-17

Blant mange tema som er tatt opp her er bynære lokalsamfunn og spørsmål knyttet til areal, leiejord, lønnsomhet, positive holdninger til landbruket.

3.4 Fylkesmannen i Hordaland: Regionalt bygdeutviklingsprogram 2013-17

- Økt matproduksjon, mer satsing på bygdenæringer og økt aktivitet
- Innenfor tema urbant landbruk er det særlig «Bærekraftig liv på Landås» og andre frivillige organisasjoner som tar opp tema som berører det landbruksplanen beskriver i avsnittet om urbant landbruk.

3.5 Unneland grendelag: Visjon Unneland

Landbruk i Unneland har blant annet forslag om å gjennomføre stedsanalyse for å finne sterke og svake sider ved et bygdelag eller en bydel, med tanke på å utvikle tiltak som kan gjøre grenda eller bydelen til et bedre sted å bo, herunder se på muligheten for næringsutvikling og matproduksjon i nærmiljøet.

I 2015 var det 526 verpehøns fordelt på 14 bruk i Bergen.

4. Arealforvaltning

4.1 Landbruk og areal i byen

Areal er en knapp ressurs. Vi kan ikke skaffe mer areal enn vi faktisk har. Når det er mange aktiviteter med behov for areal, betyr derfor arealforvaltning en måte å løse en konflikt på. Spørsmål som hva arealene skal brukes til, og hvem sitt behov skal være førende for de beslutningene som blir tatt, blir sentrale.

4.1.1. Byen

Bergen sentrum er trangt, innelukket mellom fjord og fjell. Utvidelsene av byen har måttet gå for seg i Laksevåg, Fyllingsdalen, Landås, Fana, Arna, Åsane og Ytrebygda.

Disse utvidelsene har ført til at det som før var byens «kornkamre» er bygget ned, og landbruket er redusert og flyttet lenger ut fra sentrum.

Byen trenger areal til infrastruktur, næring, bolig- og forretningsbygg, offentlige bygg, til parker og rekreasjon for befolkningen. Noe areal er fjell og vann og blir vurdert som uegnet til byens ulike formål, men er en viktig ressurs som rekreasjonsareal, miljøareal og områder for å ta vare på biologisk mangfold.

Alle byer og tettsteder i Norge har vokst fram fra de gode landbruksbygdene ved en gradvis utvikling. Det har vært en selvfølge underveis at landbruket skulle avgi areal til byens utvikling etter hvert som det var behov. Landbruket var en jordbank, der styresmakter og planleggere bare kunne ta ut areal etter behov.

Tilsynelatende var det alltid nok igjen, og utviklingens gang kunne ikke stoppes.

Heller ikke nå kan utviklingen stoppes. Det er umulig å si at Bergen ikke skal vokse, men vi er trolig kommet dit at det ikke lenger går an å la byen vokse på bekostning av dyrka og dyrkbar jord, eller gode og produktive skogareal. Byen må vokse i høyden, eller ta kostnadene med å ta i bruk areal som ikke kan nyttes til landbruk, ha-gebruk eller er viktige grønne lunger for dem som skal bo i byen. To begrep kan stå i fokus – *urbant landbruk* og *bynært landbruk*.

4.1.2. Landbruket

Landbruket krever gode og sammenhengende areal. Arealene må være slik at de kan dyrkes

etter de metodene som gjelder i dag, og gi rime-
lige avlinger tilbake. Arealenes beskaffenhet er i hovedsak naturlig gitt, og det er derfor viktig at når areal blir bevart med tanke på landbruk, så er det de beste arealene som blir skånet. Et komplett landbruk på våre kanter må ha tilgang både på slåtteeareal og beiter. Hovedproduksjonen vil alltid være knyttet til husdyrhold og grasproduksjon på grunn av klimaet og topografien. På grunn av klimaet, med mye regn og overskyet vær, videre på grunn mye grunt areal og et jordsmonn som for en stor del er myrjord, og en topografi som gir bratte og tungdrevne teiger, er jordbruksarealene i Bergen best egnet til produksjon av gras og således til melk og kjøttproduksjon. Noen få områder er egnet til produksjon av grønnsaker og bær, men omfanget vil være lite og ikke grunnlag for å gi inntjening annet enn til noen få.

Desto viktigere blir det å ta vare på jord som er egnet til grønnsaker, frukt og bær. Dette er arealer det er svært knapp tilgang på. Det er også viktig å planlegge at byens innbyggere skal få disponere noe areal som de kan dyrke grønnsaker til eget bruk på. Det gjelder urbant landbruk og bynært landbruk.

Landbruk er næring – det vil si aktiviteten i landbruket blir påvirket av muligheten til å tjene penger og til å utvikle aktiviteten med tanke på framtiden. Statistikken viser at det er 112 bønder i Bergen kommune som søker om produksjonstilskudd. Med andre ord ser alle disse på seg selv som utøvere av næring. Det blir produsert mer enn en million liter melk og levert mer enn 21 tonn slakt årlig. Dette er viktige bidrag til matforsyning for byens befolkning. Samlet overføres nærmere 13 millioner kroner i året til denne næringen fra staten. Areal er grunnlaget for all aktivitet og inntjening. Sikkerhet for nok og godt areal er grunnlaget for de tankene som næringsutøverne gjør seg om framtida.

For tiden har landbruket i Bergen og på Vestlandet generelt, litt krevende kår. Det betyr likevel ikke at alt areal som landbruket ikke bruker nå, kan tas til andre formål. Det vil bidra til å redusere de arealene som framtidige generasjoner kan trenge. Skal dyrka eller dyrkbart areal brukes til annet enn landbruk, bør det enten få ligge urørt som en jordbank, eller tas i bruk til grønne aktiviteter til nytte for folk flest. Dette kan være skolehager, parselhager, parker eller «klimaareal».

4.1.3. Klimaet

Klimaet er i endring. Uansett om utslippet av CO₂ blir redusert til et nivå som gjør at målet om at temperaturen ikke skal være mer enn 1,5 grader høyere i 2100 enn i 1850 blir nådd, vil temperaturen likevel fortsette å stige i mange år framover. Det tar lang tid å få prosessen til å stoppe opp. Nå ligger temperaturen omtrent 0,85 grader over 1850 nivå, og ytterligere stigning vil forsterke de uheldige sidene av et varmere klima.

Det blir derfor avgjørende at vi planlegger utviklingen i samfunnet slik at skadene blir minst mulig. Høyere temperaturer fører til endrede vindsystemer. Det blir oftere kraftig vind som trolig også vil komme fra andre retninger enn det vi har vært vant til. Mildere klima fører også til mer nedbør på våre kanter. Regnskyllelene blir kraftigere og hyppigere. Vintrene blir mildere enn normalt og tele kan utebli helt.

Samtidig med disse klimatiske forandringene vil selve utviklingen av byen føre med seg at naturens egne systemer for å redusere skadevirkningene av den skisserte utvikling, forsvinner eller blir stekt redusert. Dette gjelder at myr blir lagt under asfalt, vegsystemer danner bekkeløp der vannet får stor fart, bekkeløp blir tatt bort eller lagt om eller lagt i rør. Disse handlingene reduserer naturens evne til å virke som buffer. Vannet kommer forttere og i større mengder langs de nye asfalterte «bekkeløpene» som er laget.

Trær og annen vegetasjon sinker vannet på vei mot bakken. Når vi tar vekk skogen og reduserer arealene med plantedekke, vil mer vann komme med høyere hastighet.

Myrområder virker som en svamp. I mosen og annen myrvegetasjon kan store mengder vann lagres og vannet sinkes også på denne måten på sin vei mot byens gater og kjellere.

Urbanisering fører som regel til at grønne areal blir redusert. Landbruket selv, med sitt ønske om store, sammenhengende arealer som kan høstes

maskinelt, er med på å lukke bekker og drenerer ut myrer slik at evnen til å samle overflattenvannet blir redusert. De grønne plantene og særlig skogen, er også karbonlager. Bevaring av skog og landbruksareal vil derfor redusere utslippet av CO₂ til atmosfæren.

Byen har behov for grønne areal. For å være forberedt på klimaendringene, er det også i større grad enn

før behov for areal som ikke er omdannet til boliger og veier. Nye boligfelt og industriområder må planlegges på en annen måte enn før, slik at byen bevarer sin evne til tåle de nye forholdene best mulig.

Andre tiltak kan være å åpne bekker som alt er lukket, og legge til rette for åpne vannveier gjennom boligfelt og industriområder slik at overflattenvannet kan fanges opp.

Det viktigste verktøyet for Bergen når det gjelder arealforvaltning, er kommuneplanens arealdel (KPA).

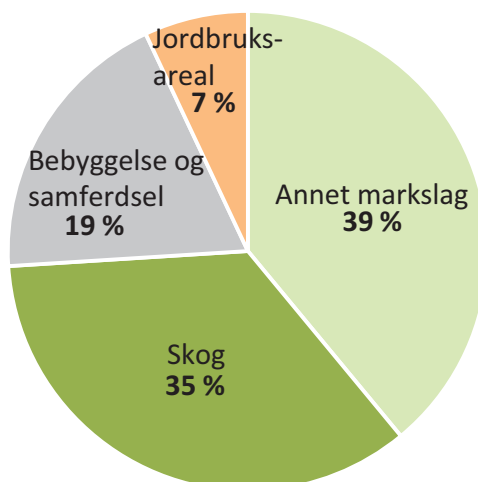
Arbeidet med arealplanen er derfor det viktigste tiltaket for å komme fram til gode løsninger som sikrer best mulig arealforvaltning. Arealplanen må ta opp i seg byen sitt behov for vekst og utvikling, men bruken av areal til byutvikling må ikke gå på bekostning av areal til mat- og fiberproduksjon, areal som er viktige for å ruste byen til å tåle klima-

endringene samt areal som sikrer biologisk mangfold og leveområder for ville dyr og planter.

Arealressursene i Bergen kommune

Arealtype	Dekar	%
Jordbruksareal		
Fulldyrka	12 131	2,7
Overflatedyrka	5 147	1,2
Innmarksbeite	13 709	3,1
Skog	155 871	35,2
Bebyggelse/samferdsel	83 237	18,8
Ikke kartlagt	0	0,0
SUM	422 907	100

Kilde: Arealressurskart (ARS). NIBIO.

Arealbruk i Bergen. Kilde: Skog og landbruk (NIBIO).

4.2 Tiltak

4.2.1. Arealplanen

- I forbindelse med rullering av kommuneplanen må landbruksarealene kartlegges, og de sammenhengende, gode og ennå urørte landbruksarealene må gis et særlig og tydelig vern i planen. I dette arbeidet bør en og identifisere viktige kulturlandskap, viktige «klimareal», samt viktige utmarksområder som bør ligge urørt for rekreasjon og biologisk mangfold.
- Hvordan byen skal utvikles bør også være en viktig premiss for arealplanen. Grønne lunger i byen bør kartfestes, areal som er egnet til matproduksjon i byens boligområder bør kartfestes, og disse må få et særlig vern på lang sikt.
- Kommuneplanen bør ha en tydelig prioritering av hvordan byen kan utvikles. Lavest mulig kostnad for utbygger kan ikke være styrende, men nettopp hensynet til at byen i framtida skal bli grønnere, ha areal for matproduksjon i sin nærhet, sikre landbruket som langsiktig næring og sikre at byen kan tåle den utviklingen av været som vi vet vil komme, på beste mulige måte.
- Landbruket må trekkes aktivt inn når arealplanen skal utarbeides, med tanke på å sikre gode areal for næring, at beiter ikke

blir bygget ned, at veier og annen infrastruktur ikke stykker opp arealene, men blir anlagt slik at fortsatt aktiv næring er mulig.

- Arbeide fram et punkt i retningslinjene for arealforvaltningen i byen, som sikrer at overskuddsmasser fra anlegg kan tas i bruk av landbruket til jordforbedring og nytt landbruksareal, uten at det er nødvendig med reguleringsplan når tiltaket er av moderat omfang og godt dokumentert.

4.2.2. Andre tiltak knyttet til arealforvaltning

- Omdisponering av landbruksareal til andre formål må bare skje i liten grad. Selv om areal ikke er i bruk til landbruk i dag, kan det ligge urørt med tanke på framtida. Fortetting og bygging i høyden bør være alternative måter å skaffe plass til mer by.
- Urbant jordskifte (fordeling av verdøkning på flere eiendommer innenfor et regulert område) kan trekkes inn som et hjelpemiddel til å fordele byrder og goder i forbindelse med utbygging av nye områder, eller fortetting i eksisterende urbaniserte områder.
- Areal som ikke lenger er i bruk til landbruk, men som har kvaliteter som produksjonsareal, bør kartlegges og sikres mot omdisponering.
- Praktiseringen av jordloven må skje slik at en er lojal mot arealplanens føringer.

Verneverdig
kulturlandskap på
Melingen i Åsane.

5. Landbruk som næring i byen

5.1 Bynært landbruk

Urbant landbruk – forstått som bybefolkningen sin mulighet til å ta del i eller bli knyttet til produksjon av mat i sitt nærmiljø, er ett hensyn å ta når det gjelder landbruket innenfor Bergen kommune sine grenser.

Bynært landbruk, forstått som næringsmessig utøvelse av jord- og skogbruk, er et annet hensyn når det gjelder landbruk innenfor Bergen kommune.

Det kan være glidende overganger mellom disse to formene for landbruk. For eksempel kan en bonde stille deler av eiendommen sin til disposisjon for parsellhager, skolehager eller andelslandbruk, og i tilknytning til dette kan han tilby sin kompetanse, maskiner, veiledning til dem som leier en parsell, eller til skolen som vil anlegge skolehage. Selv om dette skjer vil gården likevel være et landbruksareal og bonden først og fremst en matprodusent.

Det styrende prinsippet for landbrukspolitikken i Bergen bør være tilrettelegging for mangfold. Landbruket har viktige roller på en rekke nivå: Som matprodusent for byens befolkning; som egen, selvstendig næring; som ledd i et mat- og opplevelsesbasert reiseliv; som en del av arbeidet mot effektene av klimaendringer; som aktører innen sosialt entreprenørskap.

Det er ingen motsetning mellom disse sidene av landbruket sin rolle i byen. Men om en bare tenker på siktemålet med moderne landbruk som matforsyning til byen, vil landbruket fort tape terreng til fordel for byutvikling. Dette skyldes at hver enkelt landbrukseiendom i Bergen stort sett er liten, slik at drømmen om store moderne driftsenheter ikke lett kan oppfylles. Det skyldes videre at topografien gir et bakkete areal som er tungt å drive. Sammen med klimaet er disse naturgitte forutsetningen med på å gjøre modernisering av landbruket i Bergen og på Vestlandet generelt, vanskelig.

Det forgår en faglig diskusjon, både her i landet og globalt, om hva slags landbruksdrift som er best egnet til å ta vare på evnen til å forsyne befolkningen med mat på lang sikt, samtidig som jordas fruktbarhet blir tatt vare på. Det handler om økologi og matjord som en knapp og ikke fornybar ressurs.

Mange forskningsmiljø synliggjør familielandbru-

ket som en driftsform som svarer på utfordringene det globale samfunnet står overfor, med hensyn til å ta vare på jorda sin fruktbarhet og evnen til å forsyne den voksende befolkningen med mat. Andre vil hevde at det er store og industrialiserte driftsenheter som best er i stand til å produsere de mengdene med mat som trengs i tida framover.

Siden forutsetningene for landbruk i Bergen er naturgitt, må en politikk for videre utvikling av landbruket innenfor kommunegrensen ta utgangspunkt i naturgitte realiteter. Da blir familiebruket mest aktuelt å satse videre på.

Ut fra dette blir det styrende prinsipp en utvikling for landbruket som går i retning av en grønn næring i byen: produksjon av kultur, landskap og identitet samtidig som byens befolkning kan bli forsynt med kortreist mat av god kvalitet. Arealene blir tatt vare på og i en krise kan viktige matvarer som folk trenger, bli produsert i så stort omfang som mulig.

En variant av familiebruket kan være andelslandbruk. Forbrukerne kjøper seg inn i gårdsdriften og tar del i driften av arealene på mange nivå. På denne måten får bonden sikker avsetning for produktene fra gården, samarbeidet med andelseierne bidrar til at arbeidet blir mindre ensomt, og variasjonen i produkter og dyrkingsmetoder kan bli større.

Mål for utviklingen av landbruket i Bergen er å ta vare på arealene slik at landbruksnæringen i samarbeid med byens øvrige befolkning kan sikre kortreist mat av god kvalitet, ta vare på og videreutvikle kultur, landskap og identitet for Bergen by.

5.1.1. Tiltak

- Etablere nye og støtte eksisterende møteplasser for å få til samtaler med formål å oppheve skillet mellom byen og landbruket. Det må bli klart at byen har behov for landbruket og motsatt. Den gjensidige nytten må understrekes og samarbeid utvikles.
- Bidra til å holde fokus på landbruk som næring ved å arrangere markdager, fagmøter, temakvelder om aktuelle landbruksfaglige spørsmål.
- Utarbeide strategi for bruk av SMIL midlene (tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket) for å sikre best mulig vedlikehold av landbrukets kulturlandskap.
- Stimulere til økt melkeproduksjon.
- Bygge opp en infoside om landbruk på Bergen kommune sine hjemmesider, der bonden kan henvende seg å bli oppdatert om søknadsfrister, nytt regelverk eller andre aktuelle saker.
- Landbruksfaglig opplæring/kurs for bybønder. Blant annet kan tema andelslandbruk og økologisk drift tas opp her.

5.2 Tilleggsnæring til landbruket

Næringsutvikling i tilknytting til landbruket og byen, blir oftest forstått slik at landbruket kan produsere/ylte tjenester til den øvrige befolkningen på grunnlag av de ressursene som finnes på gårdene i form av areal, bygninger, husdyr, maskiner og familiens kunnskaper og ferdigheter.

Til alle tider har landbruket i Bergen vært et deltidslandbruk der bonden produserte melk, kjøtt, poteter og korn. Men ved siden av dette kunne bonden drive med fiske, med skreppehandel, kvegdrifter, anleggsarbeid eller snekring. Det er sagt at det var strilene som kom til byen og bygde den opp hver gang det brant.

I moderne versjon er også bonden i Bergen deltidslandbruk. De fleste har helt annet arbeid, men forvalter landbrukseiendommen sin i tillegg. Mange prøver å bygge opp tilleggsnæring på bruket, der de tar i bruk ressursene som finnes til å sikre best mulig økonomi. Dette gjør de fordi de har en interesse for et spesielt fag eller tema. Ved å videre-

utvikle denne interessen kan de bli værende på gården og kanskje utvikle den til heltids arbeidsplass for en eller to personer.

Det er utallige varianter over dette temaet, og bare fantasien setter grenser. Men mest vanlige tilleggsgnæringer i de siste årene er «grønn omsorg» - mennesker med spesielle behov kan komme til gården og ta del i arbeide og sosialt samvær. Samlebetegnelsen er «Inn på tunet» og den omfatter bl.a. gårdbarnehager, opplegg for demente, ungdom med behov for arbeidstrening eller avbrekk fra klasseromsundervisningen, opplevelser for barn og foreldre på åpen gård.

Kombinasjon med turisme, servering, opplevelse av gamle tradisjoner er en annen variant av tilleggsgnæring.

En tredje variant er produksjon av gardsmat. Egne råstoff fra gården eller naturen rundt blir foredlet på bruket og solgt direkte til forbrukerne fra gårdsbutikker, bondens marked eller på messer. Noen få har også fått innpass for sine produkt i dagligvarehandelen.

I desember 2015 fikk Bergen medlemskap som matby i UNESCO sitt nettverk av kreative byer. Dette er en mulighet, men også en stor utfordring for byen og landbruket. Landbruket må involveres i utviklingen av prosjektet og det er en gylden mulighet til å øke verdien av gardsmatproduksjonen og de lokale råvarene. Landbruket i byen kan gjennom deltakelse i prosjektet bli mer synlig enn i dag, og betydningen av landbruket i byen kan forsterkes.

Kunst- og håndverksprodukt eller husflid har til alle tider vært levert fra gårdene og til byen. Dette er satt i system av mange i dag. Veving, strikking, bunadssøm kan bli levert. Tilbud om å lære bort disse ferdighetene til andre er utbredt. Dette gjelder også baking av flatbrød, brygging av øl eller sider og tilsvarende tradisjonsbundet matproduksjon.

Det ligger trolig til rette for å utvide perspektivet på hva som kan kombineres med landbruk, men myndighetene har listet opp visse satsingsområder som de støtter økonomisk.

I dag er de aller fleste bønder godt utdannet. De har mange slags utdanning. I naturen og på gården ligger det til rette for å ta vare på gammel kunnskap om naturen og kombinere denne kunnskapen med ny viten. Mange moderne løsninger innen medisin, sykdomsbehandling, kjemi og konservering er utviklet fordi flinke folk har tenkt nye tanker med bakgrunn i gammel kunnskap. Trolig ligger det til rette for mer av denne typen biout-

Hvitløk fra

Redløk

Hvitløk

vikling i framtida. Bønder i Bergen kan stimuleres til nytenking om kring slik kunnskap. Bergen har universitet og høyskoler og store forskningsmiljøer. Kanskje kan samarbeid mellom landbruket og disse institusjonene innledes til beste for begge parter. Et samarbeid mellom landbruk og maritime næringer kan på samme måten være fruktbart.

Mål for Bergen er å tilrettelegge for at kunnskap og ferdigheter knyttet til gårdene kan tas i bruk for å sikre utvikling av tilleggsnæringer, som kan bidra at areal, bygninger og kulturtradisjoner blir brukt og holdt i hevd til beste for byen og landbruket sammen

5.2.1. Tiltak

- Bidra til møteplass knyttet til mat, kultur og miljø, herunder UNESCO-nettverket.
- Stimulere til å bygge opp en permanent markedsplass for kortreist mat og kulturbaserte produkt. Markedsplassen kan også inneholde lokaler for kursing når noen vil lære håndverksteknikker, gamle konserveringsteknikker og matlaging. Dette kan gjerne etableres sammen med maritime næringer (sjømat).
- Ta opp ideen med å utvikle pakketurer for turistene slik at de kan få oppleve matproduksjon og rural kultur.
- Informere bøndene om andelslandbruk og bidra til kontakt mellom bønder og forbrukere.
- Ta initiativ til godt samarbeid om "Inn på TUNET" internt i Bergen kommune.

5.3 Urbant landbruk

Urbant landbruk er dyrking av mat som foregår i byen, i de urbaniserte områdene. Bergen kommune er vid og omfatter også områder som er typiske landbruksområder (landbruk i byen). Men det urbane landbruket tar i bruk areal som ligger i byens midte, for å bruke dem til å dyrke grønnsaker, frukt og bær til eget bruk og som berikelse for borgerne. Bak husrekkene på bryggen fantes fra gammelt av «kålhager», til berikelse og nytte for beboerne.

Urbant landbruk kan omfatte alt fra dyrkingskasser i parkene og grønnsaker på taket, til parsellhager, skolehager og dyrking på plenen. Disse tiltakene er ofte spontane, og det er et stort engasjement fra grasrota. Etat for landbruk ønsker å bidra til at det finnes kunnskap og tilgjengelig veiledning for folk som ønsker å starte opp et grønt tiltak i byen, i nært samarbeid med Bymiljøetaten der det er egnede kommunale områder. Skole og helse er også viktige medspillere. Etat for landbruk er i gang med et forprosjekt «Urbant landbruk» i samarbeid med fylkesmannen og flere andre offentlige og private aktører, og planlegger å søke midler for å komme i gang med et hovedprosjekt i 2017. Etaten ønsker å invitere andre etater og avdelinger i kommunen inn til samarbeid.

En del av parkarealet kan bli plantet til med nyttevekster. Et blomstrende kirsebærtre som siden bærer spiselig frukt, er en like stor prydding for byen som et tilsvarende tre som ikke bærer spiselig frukt. Når sommerblomstene plantes ut kan det være kål og gulerøtter i noen av bedene. Ripsbusker kan erstatte noe av rododendronen som står i byen i dag. Dette må være tema for samhandling mellom landbruket og parkvesenet.

Når det planlegges nybygg, kan det bli lagt til rette for dyrking på taket eller på uteareal i tilknytning til bygget. Det grønne taket vil binde CO₂ og dempe oppvarmingen, men taket må kunne tåle vannet og tyngden av jorda. Nye byggemåter og materialvalg kan utprøves.

Bergen har lite areal til parsellhage tilgjengelig, og det er lange ventelister. En del areal som i dag er plen eller dårlig stelte friområder, kan gjøres om til parsellhager. Det kan også være bønder som ønsker å legge til rette for parsellhager eller andelslandbruk på gården.

Det er viktig at barn lærer sammenhengen mellom maten vi spiser og hvordan plantene vokser. Slik uteundervisning kan og brukes til å illustrere andre fag. Matematikk, fysikk og biologi er typiske fag som kan ha nytte av praktisk tilnærming i en skolehage. Bergen kommune bør vurdere å legge til rette for skolehager der det er mulig og hensiktsmessig. Disse hagene kan brukes av flere skoler. Det må også vurderes om eksisterende skoler burde få tilgang til dyrkingsjord i nærheten av skolen. Bønder eller gartnere kan engasjeres som «vaktmestere» i hagene for å overføre kunnskap og bistå med hjelp og støtte.

Oslo har 4H gård midt i sentrum. Bergen har sin 4H gård på Garnes. På disse gårdene kan barn og ungdom komme og få et innblikk i hva som

foregår på en gård. Et samarbeid mellom 4H og skolene i byen kunne kanskje være nyttig. Også de mange brukene som er godkjente «Inn på TUNET» bedrifter, bidrar til at barn og unge får erfaring med landbruk.

Urbant landbruk har mange aspekt. Ett aspekt er selve dyrkingen, men vel så viktig at det kan åpne for kontakt mellom ulike deler av befolkningen. Innvandrere fra andre kulturer kan ha kunnskaper og ferdigheter om hagebruk og matproduksjon på små arealer som de kan dele med andre. Men også unge og eldre, barn og foreldre, besteforeldre og barnebarn kan samles i parsellhagen. Slik åpnes det for integrasjon og kulturell forståelse på tvers av generasjoner og kulturer, noe som kan være nyttig for bysamfunnet på lang sikt.

Medlemskapet i UNESCOs nettverk av kreative byer forplikter Bergen til å arbeide for kultur, kortreist mat og næringsutvikling knyttet til mat. Bergen skal by turister og tilreisende på opplevelse av stedegne tradisjoner og kultur. Dette er en gylden mulighet for Bergen til å plassere seg på kartet som matby.

Et viktig mål med UNESCO kreative nettverk er å bruke mat og kreativitet for å bidra til en bærekraftig utvikling, blant annet med tanke på klima, miljø og kreativ bruk av urbane miljøer.

Samarbeid med landbruk-, hagebruk- og sjømatmiljøene er en forutsetning for å lykkes med den muligheten som ligger i dette prosjektet.

Mål for Bergen er å gjøre seg til en av de fremste byene i landet når det gjelder å legge til rette for urbant landbruk. Erfaring som vinnes kan formidles til andre byer, som også arbeider med dette.

5.3.1. Tiltak

- Videreutvikle prosjekt Urbant landbruk. Dette er et prosjekt som alt er satt i gang av Etat for landbruk i samarbeid med Fylkesmannen og andre aktører.
- Støtte opp om frivillig sektor som har stort engasjement omkring tema urbant landbruk.
- Være med å organisere arbeidet knyttet til UNESCO nettverket. Landbruket må være med sammen med sjømat i realiseringen.

- Legge til rette for skolehager, parsellhager, «grønne tak», dyrking i parken.
- Starte opplæring av småhagedyrkere. Engasjere interesserte bønder til å bistå borgerne i arbeidet.
- Ta initiativ til å kurse entreprenører i bygging for grønne tak/matproduksjon der folk bor. Det vil si at krav til hvordan boligområder og hus skal bygges må gjenspeile ønsket om en grønnere by.

5.4 Landbruk i byen som en del av løsningen på klimautfordringer

Byene representerer en helt annen måte å se på natur enn det bygdene gjør. Bygdene er tettere på naturen og ser samspillet mellom menneske og natur tydeligere.

I vår tid er det byene som vokser. Stadig færre bor og arbeider tett på naturen. Dette fører til at stadig færre forstår at mennesket er en del av naturen og ikke utenfor. Moderne teknologi og kunnskap får det til å se ut som om mennesket kan beherske naturen. Det ser ut som om det er mulig å finne en teknologisk løsning på en hver utfordring som måtte oppstå. Dette gjelder for sykdommer som skal bekjempes, maten som skal dyrkes, veier som skal fram, bygninger som må bygges.

Endringene i klima som vi nå ser, henger sammen med menneskelig aktivitet. Det er bred enighet om at menneskelig aktivitet bidrar til oppvarming av kloden og ved det endrer klimaet. Selv om vi klarer å endre atferd slik at vi kan stoppe ødeleggelsen, vil utviklingen som er satt i gang likevel fortsette. Det vil i lang tid framover bli villere og våtere vær her på våre kanter. Vi må med andre ord bruke vår kunnskap og innsikt til å forberede oss på å leve med endringene.

Areal spiller en viktig rolle for hvordan vi kan mestre dette klimaet i framtida. De grønne plantene er en del av løsningen både for å forbruke CO₂ til noe nyttig, og for å hindre vannet i å strøme fritt gjennom gatene og inn i kjellerne. Veier og gater som er asfaltert fungerer som elveløp, og fører vannet fort fra fjellene omkring byen og ned til bebyggelsen.

Dersom areal skal virke som buffer, må arealet

være dekket av grønne planter. Arealet må være i sin naturlige tilstand, og det er ikke bare areal som en mengde, men og som biologisk produsent som er avgjørende.

Trær binder CO₂ både i bladverk og røtter, og bruker det for å leve og vokse. Trær har en stor evne til å fange regnet i kronen og sørge for at det tar lenger tid før vannet når bakken. I skog kan derfor større mengde vann hindres fra å strømme ut i gatene og oversvømme husene. Skog binder jorda og bidrar til at jord ikke raser ut. Trær kan også rense lufta for andre utslipp enn CO₂, og bidrar til renere byluft. Annet plantedekket areal som eng og beite har samme effekt som trærne, men i litt mindre grad.

For hver gang det blir besluttet å erstatte en skog eller en park med veier, skoler, byggefelt, er dette et bidrag til å gjøre virkningen av endringene i klimaet mer alvorlig.

De endrete forholdene krever ikke bare at vi tenker mer gjennom hvordan vi tar naturen i bruk, men krever også at de tekniske løsningene er dimensjonert for å tåle mer vann som kommer fortere, mer vind fra nye retninger, tar hensyn til at ras vil gå oftere og til at havet kan stige. Med andre ord må planene for bruken av arealene i framtida ta hensyn til klimaet.

Trolig er det slik at det å ta hensyn til landbruket og det å ta hensyn til klimaet er sammenfallende. Jo mer av arealene som i dag er grønne, tresatte og urørte som blir liggende slik framover, jo bedre rustet vil samfunnet være. Grønne lunger i byen, dyrking på takene, større sammenhengende parker, byfjellene som urørt natur vil alt sammen bidra til at byens befolkning kan sikres bedre mot de verste virkningene av klimaendringene.

5.4.1 Landbruket som kilde til klimagassutslipp.

Landbruket med sin mangslungne virksomhet er selv en kilde til forurensning. Det er særlig metan og lystgass fra husdyrproduksjonen som er utslipp fra landbruket. Det er derfor positivt at landbruket sin produksjon i form av varig eng og skogbruk bidrar til å binde CO₂. Men i tillegg må landbruket redusere utslipp av metan og lystgass. Mange tar til orde for at husdyrproduksjonen skal erstattes med planteproduksjon til mat, samt at hvitt kjøtt slipper ut mindre gass til atmosfæren. I Bergen er det et fåtall steder som egner seg til grønnsakdyrking, og med den store nedbørsmengden i kom-

munen, samt topografien, er varig eng det mulige og mest nyttige for landbruket og for reduksjon av utslipp av klimagasser. Sau og storfe utnytter graset og beitemarker best, slik at vi får best mulig samlet nytte. Gris og kylling er ikke drøvtyggere og gir dermed mindre utslipp av klimagasser, men de lever av importert kraftfôr som krever transport over lange avstander. Samtidig får vi ikke utnyttet arealene og kulturlandskap forringes. Det er også statlige føringer for dyrehold, og konsesjoner og tilskudd til bygninger reguleres etter behov i nasjonal målestokk.

Grønn Strategi for Bergen er nylig utarbeidet. Figur 2.2. i denne planen viser fordeling av klimagassutslipp i Bergen fordelt på sektor. Det går fram av figuren at jordbruket står for 1 % av utslippene.

Selv om landbruket sitt totale bidrag ikke er så stort, er det i hovedsak landbruket som slipper ut metan og lystgass. Næringen har selv laget en handlingsplan for å redusere sitt bidrag til oppvarming av kloden. Den Grønne Strategien for Bergen har flere tiltak. Dette er tiltak som landbruksplanen også har tatt opp – tilrettelegge for skolehager, tilrettelegging for dyrking i by, og etablering av andelslandbruk.

Det er mange tiltak som kan gjøres for å redusere utslipp av metan og lystgass. Norsk Institutt for bioøkonomi (NIBIO) har i sin rapport nr. 94 2016 fortatt en gjennomgang av hvordan landbruket på Vestlandet kan tilpasse seg til et endret klima, herunder redusere sine utslipp. Tiltak som er aktuelle er bedre grøftetilstand, endret gjødslingspraksis, endret foringsregime, bedre håndtering av husdyrgjødselen, bedre skjøtsel av beitene, riktig bruk av tilgjengelig teknologi. Alt dette er tiltak som også er foreslått i Norges Bondelag sin strategi for et miljøvennlig landbruk «Klimasmart og bærekraftig matproduksjon».

Det er behov for å arbeidet tettere sammen med bøndene for å få til en langsiktig og god forvaltning av landbruksarealene i Bergen, med tanke på å sikre at arealene skal gi best mulig grunnlag for matproduksjon også i framtiden. Til dette kreves grøfting, god gjødsling, fornuftig mekanisering, god kunnskap om sammenhengene i naturen.

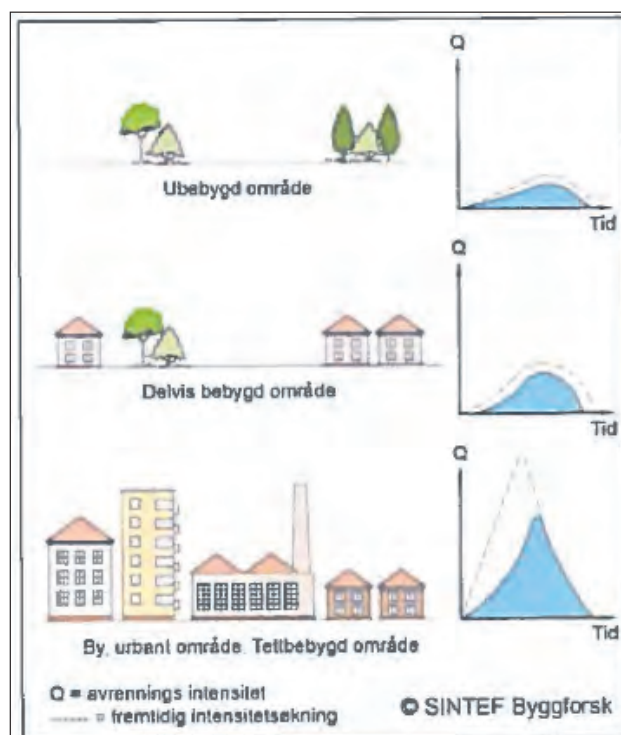
Bergen kommune er klar over at det både er tidkrevende og kostbart å endre landsbrukspraksisen, slik at ny praksis svarer bedre på utfordringene knyttet til klima og utslipp enn dagens praksis. Likevel er det viktig at landbruket stegvis arbeider for å nå målene i Grønn strategi.

Mål for Bergen er å utarbeide en oversikt over de grønne arealene i byen, både jord og skog, med tanke på finne ut hvilke områder som er viktig å bevare for å hemme vind, vann og erosjon i framtida, samtidig som en vurderer hvordan de samme arealene bidrar til å rense lufta og sikre landbruket både som produsent av mat og ansvarlig for luftforurensning.

5.4.2. Tiltak

- Kartlegge areal, få oversikt over bekker som er lukket, myrer som er drenert eller bygget ned, bekkeleier som er flyttet eller stengt, for å se om noen av disse tiltakene skal vurderes på nytt. Gjenåpne nyttige vannveier som kan ta av for den økte nedbøren.
- Samarbeide med landbruket for å finne fram til viktige områder med tanke på å sikre disse for framtidig vannhusholdning.
- Arbeide for god byggeskikk, lære av gammel byggeskikk hvordan bygg kan plasseres i terrenget for å minske virkningen av vind og vann.
- Kursing der landbruket deler sin erfaring for å øke kunnskapen om naturens viktige regulerende rolle.
- Arbeide for at landbruket i Bergen skal forbedre sin agronomiske praksis slik at utslipp av metan og lystgass reduseres mest mulig.

Figur 3.5 Overvann i bebygde og ubebygde områder

Figuren viser urbanisering og avrenning av overvann etter nedbør.
 Illustrasjon: Byggeforskserien 311.015, SINTEF Byggeforsk.

6. Sammendrag

Landbruksplanen for Bergen kommune er et verktøy for kommunen til å prioritere sin satsing innenfor sektoren landbruk i de årene som planen til enhver tid gjelder for.

Planen gjelder for perioden 2017 til 2020, og har følgende prioriterte områder:

Landbruk og areal i byen.

- Fokus på arealforvaltning, arealplanen og viktighet av å bevare dyrka mark.

Landbruk som næring i Bergen, herunder tilleggsnæringer i landbruket.

- Fokus på matproduksjon, lokal mat og kultur.

Urbant landbruk.

- Fokus på dyrking i byen.

Landbruk i byen, en del av løsningen på utfordringene med et villere og våtere klima.

- Fokus på arealenes betydning for vannusholdningen og klima

Planen synliggjør flere tiltak som Bergen kommune ønsker å ta initiativ til sammen med andre aktuelle medspillere, eller alene. Målgruppen for tiltakene er både næringsutøver, byråkrater og politikere.

Planen skal i hovedsak gjennomføres innenfor de eksisterende personellmessige og pengemessige ressursene. Det er behov for ekstra budsjettmidler til gjennomføring av prosjekt og etablering av møteplasser.

Litteraturliste

- *Landbruksplan for Bergen 2006 – 2012* Bergen kommune v/Grønn etat 2006.
- *Søknad om å bli godkjent som UNESCO-by* - Bergen kommune v/Sjødin Drange 2015
- *Regionalt Bygdeutviklingsprogram 2013 – 2017* Fylkesmannen i Hordaland 2013.
- *Landbruksmelding for Hordaland 2014 – 2017* Hordaland Fylkeskommune 2014
- *Strategisk næringsplan for Bergensregionen (2015 – 2016)* Bussinesregion Bergen 2015
- *Handlingsprogram fro næringsutvikling* Hordaland fylkeskommune 2015
- *St.meld.9 (2011 – 2012) Landbruks- og matpolitikken – velkommen til bords.* Landbruks- og matdepartementet.
- *St.meld. 33 (2012 – 2013) Klimatilpassing i Norge* Klima- og miljødepartementet
- *St.meld.31 (2014 – 2015) Garden som ressurs – marknaden som mål.* Landbruks- og matdepartementet

Vedlegg

Statistikk, landbruk i Bergen kommune: Tallene er hentet fra søknad om produksjonstilskudd og andre statistikker, utarbeidet av Landbruksdirektoratet. Årstallet 2003/2004 er valgt som sammenligning, fordi statistikken i den forrige planen slutter da.

Areal i drift i kommunen	2015	2003/2004
Jordbruksareal i drift	15289 da	18400 da
Fulldyrka jord til slått og beite	7518 da	10100 da
Overflatedyrka jord til slått og beite	2201 da	3100 da
Innmarksbeite	5546 da	5200 da
Antall søkere til produksjonstilskudd	112 søkere	161 søkere

Ut fra statistikken ser en og at besetningene er små og at gjennomsnittlig areal ikke er mer enn 136 da pr. bruk i drift.

Areal i de ulike vekstgruppene	15265 da grovfor (110 søkere) 6 da frukt og bær (4 søkere) 33da frukt og bær
Utbetalt tilskudd i 2015 (januar + juni)	12 857 755,-

Antall dyr i de ulike dyregrupper og antall brukere i parentes:

Dyregruppe	2015	2003/2004
Melkeku	163 (12)	410 (37)
Ammeku	95 (18)	139 (27)
Øvrige storfe	682 (46)	1323 (89)
Sau (søyer ett år og eldre)	2143 (78)	2513 (89)
Lam (under ett år)	3387 (78)	-
Hester (samlet alle aldre og år)	263 (38)	-
Geit (alle aldre og typer samlet)	35 (11)	-
Slaktegris	87 (3)	11 bruk hadde slaktegris
Verpehøns	526 (14)	22 bruk hadde høns

Det finnes noen få kaniner og livkylling, samt ender og gjess og bikuber.
20 % av de produserte eggene blir solgt direkte til forbruker.

Leverte melk i Bergen 2014:	1 149 363 liter
Leverte slakt Bergen 2014:	218 452 kg.

BERGEN
KOMMUNE